
SPOMINSKI ZAPISI

Matjaž Kmecl
*Slovenska akademija
znanosti in umetnosti*

UDK 929Koruza J.

JOŽE KORUZA, NEKAJ SPOMINOV NANJ

Jože Koruza je bil v moji generaciji – študij slovenistike smo na ljubljanski univerzi vpisali 1953 – pojem enciklopedičnega znanja. Obenem je bil nekakšen ‘medvedek’, dobrodušen, prijazen, obilnega telesa. Po vsem tem je od nas primerno odstopal. Ko nas je profesor hrvaškega jezika Dalibor Brozović, kasneje ena od vodilnih hrvaških lingvističnih avtoritet, pa nekoliko deškega obraza, popeljal na ekskurzijo v Sarajevo, so se tam skoraj dosledno vsi s pozdravi obračali najprej na kolega Koruzo (‘druže profesore’, takrat pač še ni bilo ‘gospodov profesorjev’), kar seveda Brozoviću ni bilo najbolj všeč, gostiteljem tudi ne – mi pa smo se veselo režali. Tak je pač bil, tudi v nastopu malce profesorsko in vljudno zadržan.

Ob literaturi ga je zanimalo predvsem še gledališče – že pred vpisom na univerzo je nastopal v ljubiteljskem, vendar nadvse ambicioznem, čeprav za današnje pojme nekoliko čudaškem Obrtniškem gledališču na Komenskega ulici; kasneje se je dramatik do precejšnje mere posvetil kot literarni zgodovinar (s tega vidika je mogoče najbolj znan njegov podrobni monografski pregled slovenske dramatike 1945–1965). S polovico študija je bil komparativist in skoraj nezaustavljivo in dolgo ga je vlekel, da bi se po diplomu na oddelku za primerjalno književnost tudi zaposlil, še posebej ker je bil med tistimi izbranci, ki jim je karizmatični, nekoliko cinični, pa vendar duhoviti in svetovljanski, obenem pa nastopaški profesor Anton Ocvirk takšno možnost obljubljal. Šele potem ko se je dokončno izkazalo, da s tem ne bo nič, je prišel na slovenistiko; s kolegom in prijateljem Sašo Skazo sva storila že prej vse, da bi se kaj takega zgodilo – še iz letnika sva, kot skoraj večina kolegov, cenila

njegovo mnogovednost in temeljitost. Je pa po njegovem dolgotrajnem oklevanju na koncu ostajala odprta ena sama možnost: da se na slovenistiki zaposli na področju starejše slovenske književnosti, ki s(m)o jo kot predmet vsi nekako odrinjali in se nad njo zmrdovali. Prav takrat je bila namreč na področju literarne vede v silovitem vzponu hermenevtika oziroma interpretacijska metoda, to je zapisovanje osebnega razumevanja besedne umetnine – pač na temelju njenih oblikovnih lastnosti; navduševali smo se nad ruskim formalizmom in njegovimi protagonisti, ki so imeli močno oporišče v Zagrebu, pri nas pa je s temi pogledi že pred vojno začel profesor Isačenko, porevolucijski pribežnik iz Rusije. Torej ne ‘literatura’, temveč ‘besedna umetnost’; nič zgodovine, nič zunajliterarnih dejstev; predmet raziskovanja ni ‘literatura’, pač pa ‘umetnost besede’. Skorajda zaničevano nasprotje tej ‘novosti’ je bil tako imenovani pozitivizem, ki na filozofski ravni trdi, da mora biti znanost neizprosno objektivna in da takšno objektivnost lahko zagotavlja samo najdoslednejše zbiranje in sestavljanje ‘pozitivnih’ faktov – obstajanje pojavov v zgodovinskem času in prostoru. Največ lahko tiči v najmanjšem (dejstvu). Teza je bila pri nas znana vsaj že od naturalizma naprej; v literarni vedi pa je bil njen avtoritativni protagonist literarni zgodovinar France Kidrič, tudi večletni predstojnik ljubljanske slovenistike. Precej dobro jo je podpirala marksistična sociologija, kar v tistih letih ni bilo nepomembno, v dobrem in slabem. Znano je, da sta si Kidrič in profesor Prijatelj že svojčas razdelila področji literarnozgodovinskega ‘pokrivanja’ ljubljanske slovenistike: Prijatelj naj bi raziskoval in predaval o slovenski literaturi od Prešerna naprej, Kidrič do njega; Prešeren naj bi bil v domeni obeh, tako vsaj kaže njuno delo. Skratka: ‘interpretacija’ kot metoda je bila tisti čas oblika naprednega upora, starejše slovensko ‘slovstvo’ kot ‘kidričevstvo’ pa vztrajanje pri starem. Saj, kako pa bi sploh lahko ‘interpretiral’ katekizme in podobne reči? Nič literarnega ni v njih.

Torej smo vsi videli v njegovem prestopu na slavistiko žrtev. Mogoče celo z njim vred, čeprav on bržkone še najmanj: literaturo tudi s tako imenovanim ‘slovstvom’ je imel pač preveč rad. Vrgel se je na novo področje s svojevrstno, sebi lastno temeljitostjo – enako kot se je še nekaj let poprej posvetil Prežihju, v seminarju ga je zanj pridobila profesorica Marja Boršnikova, sijajna mentorica in motivatorica, in kot se je samo nekaj let pozneje vrnil k svoji prvinski ljubezni – dramatik (Slovenska književnost 1945–1965, drugi zvezek). S podobno odgovornostjo se je poslej posvetil tudi študentom. Skupaj s kolegico Helgo Glušičevo smo vzeli v roke predvsem prvi in drugi letnik, naprtli smo si ‘trojčka’, troedini izpit ‘čez prvi letnik’, velikansko množico utrudljivih in dolgotrajnih spraševanj/pogovorov, napornih za študente in tudi za nas. Ko smo bili proti večeru popolnoma izčrpani, smo se tolažili, da tako zahteva od nas ‘pedagoški eros’ in se zraven kislo režali. Nismo pa hoteli za nobeno ceno pred tem ubežati v pisne teste in ‘kljukanje’, ker smo bili slejkoprej prepričani, da si je mogoče samo z neposrednim osebnim stikom ustvariti predstavo o kandidatu resnični študijski vrednosti.

Prav takrat enkrat so se tudi odprle prve skromne možnosti študija v tujini. Področje filozofskih, filoloških in zgodovinskih ved je vsaj prtajeno že tedaj veljalo kot manj uporabno, če že ne neuporabno (za ‘neposredno proizvodnjo’) – zato so bile možnosti

resnično skromne. Ljubljanska univerza je leta 1961 pridobila premoženje tako imenovane Knafljeve ustanove na Dunaju – velikansko poslopje na Seilerstaette 2 z nekaj praznimi stanovanji in z nekaj najemninskega denarja – tako da je v skladu z zapuščinsko voljo nekdanjega duhovnika Luke Knaflja iz tega vira lahko začela podeljevati štipendije: stanovanje in nekaj šilingov, za kak mesec ali dva.

Odtlej me vežejo na Jožeta Koruzo še tesnejši spomini – zaprosila sva namreč za to znamenito štipendijo in jo tudi dobila, potem pa z njo preživela dva poznojesenska meseca 1968 na Dunaju – od jutra do večera v osrednji avstrijski nacionalni knjižnici. Sleherno jutro sva tekla čez ves prvi okraj v Hofburg, tam odsedela do večera, se vmes oglasila v bližnji ‘dunajski javni kuhinji’ (WOEK), če sva bila le preveč lačna, in se potem vračala v najin ‘brlog’, ki so ga takrat ogrevali še na drva, tako da ni bil zmeraj preveč zgledno topel. Dan za dnem, razen seveda ob sobotah popoldne in ob nedeljah, takrat je bila knjižnica zaprta, midva pa sva imela že kar preveč časa za pogovore in ogledovanje dunajskih znamenitosti – od centralnega pokopališča in Cankarjevega Ottakringa do Zacherlove in slikovite Freytagove hiše, od železobetonske cerkve Svetega Duha do boheemskega in gosposkega Dehmila. Ob neki taki priložnosti se nama je v Pratru preko čisto tujega omizja prikazal prijazno nasmejan obraz – bil je literarni zgodovinar Alfonz Gspan, ki naju je hitro prijateljsko posvojil in sta potem imela predvsem z Jožetom Koruzo dolgotrajne strokovne pa tudi manj strokovne pogovore (spominjam se, kako sva oba zijala od presenečenja, ko se je ta najin ljubeznivi, prav nič suhoparni, čeprav nekoliko starejši kolega naenkrat začel navduševati nad prodajalkami v Palmersovih trgovinah z nogavicami: priporočal je obisk katerekoli od njih, če želiva videti resnično lepe ženske; saj je hotel dobro, midva pa sva si ga opravičila, da pač ostaja mlad in z nogami še zmeraj v umetniških dvajsetih letih, nekje blizu Kosovela). Nekajkrat sva obiskala tudi klub slovenskih študentov v Mesečinski ulici – Mondscheingasse poetičnega imena in tam navezala kar nekaj stikov z mladimi koroškimi Slovenci. Ti so se prav takrat počutili izigrane in izgnane iz Korotana (študentskega doma) in so glasno rebelirali. Prvič sva videla tudi film *Doktor Živago* in se nad njim navduševala. Drugič spet sva več kot uro peš kolovratila po Dunaju v kino Schubert, kjer je moj prijatelj, ki je ljubil operetno umetnost, pričakoval poimenovanju ustrezno predstavo; vendar je že prvi pogled po dvoranici, ki je bila bolj podobna zanikrnemu podeželskemu šolskemu razredu – puščobna, s klopmi iz neobdelanih desk in z izključno moško, precej prvinsko delujočo publiko –, napovedal vse kaj drugega kot operetno predstavo; in res se je potem nemudoma izkazalo, da je bil ‘Kino Schubert’ pornografska ustanova – tako da naju je kot dobro vzgojena Kranjca pri priči postalo sram in sva ta hram ‘umetnosti’ zapustila, še preden se je produkcija dobro začela. Drugič spet sva neki četrtkov večer spotoma stopila v Štefanovo cerkev in pri stranskem Marijinem oltarju naletela na mašo – klopi so bile zasedene z ženskami, zadaj pa se je na stojišču trlo moških; po službi božji naju je obstopilo nekaj vernic in nama prijazno sporočilo, da bodo preostanek večera preživele v bližnji kavarni in naj kaj prideva naokrog, če se nama zdi. Prvi hip sva pomislila, da gre za pomoto, da so mogoče kakšne koroške Slovenke ali kaj podobnega, da naju pač od kod poznajo, na kaj drugega niti pomislila nisva; prijaznim vabilom navkljub sva se zato, in

seveda tudi iz načelnih razlogov, nemudoma vrnila nazaj v 'knaflja'. Šele pozneje sva izvedela, da so ob četrtkovih večerih tam posebne maše, pri katerih se samske gospe in gospodične različnih starosti priporočajo Materi božji za moža.

In tako naprej. Ampak to so bili pripetljaji iz prostega časa; sicer pa sva dneve in dneve v resnici presedela v biblioteki – Jože je tam pripravljajl disertacijo o *Pisanicah*, jaz sem se posvetil študiju novele teorije in naracijske teorije nasploh. Nič koliko sva se pogovarjala o obojem.

Sva pa pri čuvajih častitljive avstrijske ustanove oba kot 'Jugoslovana' očitno obveljala za Balkanca v najslabšem pomenu besede. In tako si naju je nekega večera, ko sva vračala sposojeno gradivo v knjižnično hrambo, neki tak kerber za pultom precej prostaško privoščil. Ko se nas je pred njegovim pultom nabrala lepa vrsta, se pravi primerno številna publika, je začel nad nama brez razloga glasno kričati; morala sva pred njim izprazniti žepe in aktovko, vmes pa naju je ves čas zmerjal kot kak kapo, tako da so se začeli celo domoljubni Avstrijci za nama glasno zgražati. Seveda nama nikoli, ampak res prav nikoli, niti v zadnji kot glave ni padlo, da bi gostiteljem (ali komur koli) delala škodo in da bi celo kradla. Zato tudi ni mogel pri naju najti niti približno ničesar, kar bi lahko bilo 'corpus delicti'. Ampak kaj sva hotela: mož je bil tisti hip popolna oblast, zvečer so bili tudi že vsi njegovi šefi lepo pospravljeni doma, zapovrh nisva bila seveda niti kos njegovi domorodni nemščini; in bila sva kajpada šokirana. Ostala sva potrto tiho. Nekaj kasneje je Jože Koruza odnesel avstrijski državni biblioteki oziroma njenemu ravnatelju svojo monografijo o slovenski povojni dramatik (zajetni drugi zvezek *Slovenske književnosti 1945–1965*), pač kot osebno donacijo. Ravnatelj ga je lepo sprejel in se mu v dunajski maniri zahvalil, saj ni vedel, da gre za nekaj, čemur smo včasih rekli 'kitajčkovo maščevanje' – maščevanje brez posebne škode, le v osebno zadoščenje; oblika (samo)zavesti zoper sleherno zarobljenost, pa če tudi stoji ves Dunaj za njo. Tak je bil Jože Koruza; zase odkrito priznam, da tolikšne gosposkosti v najboljšem pomenu besede nisem nikoli zmogel – pa naj si kdorkoli o meni misli, kar koli si hoče.

Skratka, bilo je koristno tisto študijsko bivanje na Dunaju – v mnogih ozirih, tudi kot življenjska šola; duhovno, in prav tako telesno –, tista dva meseca sem shujšal za kakšnih deset kilogramov, Jože podobno; postala sva poosebljena potrditev izkušnje in prepričanja brezštevilnih 'kranjskih' študentov v cesarskem mestu pred nama, da je treba pač pustiti 'trebuh zunaj', če greš na Dunaj. Da v cesarsko mesto pač ne hodiš jest.

Kakor za koga seveda. Kolegica Tinka Orožnova, ki jo je prav takrat tudi prineslo v 'knaflja', je za neki večer pred prvim novembrom obljubila rižoto s *curryjem*, kar naj bi bila menda nebeška hrana – midva s kolegom takrat sploh še nisva vedela za *curry* in sva seveda podlegla reklamam. Vznemirjena sva začela pričakovati dogodek, vendar nama je potem šinilo v glavo, da se pri Avstrijcih prvega novembra drži še državni praznik, za povrh je bila v kombinaciji še nedelja, tako da bi ves Dunaj z

dvorno biblioteko vred miroval ves teden in da bi se splačalo zato skočiti domov. Imel sem avto, pravzaprav škodo (ali fička, ne vem več, sem pozabil; pač nekaj avtu podobnega). Jožetu, ki je bil prav tako zelo navezan na družino, ni bilo treba dvakrat reči; pri priči sva resignirala nad rižoto s *curryjem* in se odpravila domov – po avstrijskih in naših deželnih cestah sva se cijazila kakšnih osem večernih ur, takrat še ni bilo avtomobilskih cest, treba je bilo čez Semmering in skozi Gradec, ampak, prišla sva. Kolegico Tinko sva povabila zraven, vendar ni hotela.

Posebne dogodivščine sva tisto leto (1968) imela s Čehi, pravzaprav predvsem z najinim starim prijateljem Viktorjem Kudelko iz Brna. Na Češkem, pravzaprav v takratni ČSR, je po kratkotrajni 'pomladi' spet zavladal sovjetski režim in vesoljna češka skupnost je bila patetično vznemirjena, zaskrbljena. Hitro se je pokazalo, da upravičeno. Prve mesece pa so se lahko še precej množično vozili na Dunaj in tako sva se s Kudelko dogovorila, da se nekega dne dobimo pri Mozartovem spomeniku; morda bi mu lahko kaj pomagala (mogoče s tem, da bi ga instalirali za češkega lektorja v Ljubljani, sva ugibala). Res smo se srečno dobili; omenjala sva mu svoje zamisli, vendar ni hotel o njih nič slišati, pač pa nama je povedal, da v Huetteldorfu, nekakšnem začasnem zatočišču čeških intelektualcev, prav takrat poteka mednarodni simpozij o vlogi malih narodov v svetu. Midva kot Slovenca bi se mu zdela zelo primerna kot referenta, vendar je reč šla že proti koncu, samo nekakšna mednarodna zabava naslednjega dne zvečer naj bi še bila in nanjo naju je povabil; pokroviteljica da je neka visoka aristokratinja, s katero se dobro razume in naju zato torej zlahka spravi 'noter', če le hočeva. Ni nama bilo treba dvakrat reči; malo iz solidarnosti, malo iz 'firbca' sva bila naslednjega dne zvečer tam. Kako so naju tam pripravili, da sva nastopila kot operna pevca in o vsem ostalem sem že poročal ob drugi priložnosti in ne bom ponavljal. Kudelko sva kot švejkovski prototip pravega Čeha sicer že precej dobro poznala, toda zmeraj spet je znal presenetiti; tistikrat je ugledni gospe ponudil, da za slavnostni večer lahko priskrbi kulturni program, ker da je po sreči v mestu srečal dva odlična operna pevca iz Ljubljane. To sva bila seveda midva. Spodbujena s češkim pivom sva potem res nastopila: ugledni gospe in sebi v zabavno sramoto, češkemu prijatelju v neizmerno zabavo. Omenjam zato, da lahko opozorim na dodatno Jožetovo telesno lastnost: imel je sijajen bas, za njegovo sonornost pa je poskrbelo tisto, čemur Dunajčani rečejo 'resonanzkasten' – rezonančna omara, primerno grajeno in zajetno telo. Znal je imenitno odpeti kakšno arijo, še posebej arijo Kecala iz *Prodane neveste*. Jaz nisem imel skoraj nič od tega in sem torej lahko pel samo 'čez' – ob njem sem bil pač zanemarljivo obrobna in že kar precej smešna figura.

Morda bo kdo rekel, da je vsa ta anekdotika čisto nakladanje, toda v vsem tistem dogajalnem vrvežu sva se dokončno in človeško spoprijateljila. Odtlej sem ga še bolj cenil: njegovo lojalnost, prijazno dobrosrčnost in odgovornost. O tem slednjem: neizmerno odgovornega se je na primer čutil do dejstev, ki jih je kot literarni zgodovinar navajal, in to tako zelo, da smo si prijatelji izmislili razlago, zakaj objavlja skrajno malo, čeprav je razmeroma veliko pisal – ko naj bi namreč pred natisom preverjal, ali je vse prav in na svojem mestu, je vsakokrat tik pred

koncem pregledovanja, recimo pri petindevetdesetih odstotkih besedila, sistematično podvomil, da ni; in je začel znova; spet in spet, nikoli konca. Malo je v tem karikature, vendar ne preveč.

Z rusističnim kolegom in prijateljem Aleksandrom Skazo-Sašo smo se kmalu potem dogovorili, da zaprosimo za rusko štipendijo in da gremo za kakšne mesece študirat v Moskvo. Glede štipendije ni bilo posebne zadrege, ker se zanje niso posebno pulili, dobili smo jo. Vendar si je Jože Koruza tik pred odhodom premislil – mogoče so ga že obhajale slutnje o jenjavanju očetovega življenja – in res mu je kmalu potem umrl. (Oče je bil zanimiv gospod, doma s kraškega roba nad Vipavsko dolino, tako da se je tudi njegov sin Jože v mnogočem imel za Vipavca; bil je za razliko od sina poslovnež, zapomnil pa sem si ga predvsem po njegovem nekajkratnem samogovoru zoper odurnost, umazanost in nečloveškost predvojnega strankarskega režima.) S prijateljem Sašo sva v Moskvi premnogokrat obžalovala, da ga ni bilo zraven. Bila sta ob vsem drugem sijajna in zagrizena debaterja, čeprav čisto različnih slogov, še posebej v intonaciji: Jože Koruza je počasi in tehtno basiral, Sašo Skazo pa je temperament zelo naglo odnesel v falzetne tone in polemični zanos.

Malo preden je moral na operacijo glave, sva se bolj ko ne po naključju srečala na hodniku pred oddelčno pisarno. V nekakšni tihi zadregi mi je povedal, kaj ga čaka, in me prosil, naj malo poskrbim za njegove študente, če bo reč trajala kaj dlje; seveda sem ga hrupno (pač zaradi prepričljivosti) zavrnil, da bo hitro nazaj in da nas bo vse preživel, če morebiti misli celo na najhujše. Hodnik tam je senčno mračen, malo me je tudi stisnilo (a tako to gre?), ostaja pa mi tak v spominu – mračno zaskrbljen, zakopan vase. Živega potem nisem videl več.

Še enkrat: če bo kdo v tem zapisu iskal strokovne ocene njegovega dela, jih ne bo našel, je zgolj prijateljski spomin nanj; o strokovnih rečeh bodo pisali drugi.